

Na závěr svého projevu položil otázky, na které by měla konference pomoci hledat odpovědi: jak naložit s dědictvím, které představuje koncept jednání? A jak dále teorii rozvíjet?

Maxi Weberovi věnoval svůj příspěvek i Miloš Havelka. Zdůraznil Weberův radikální nominalismus a metodologický konstruktivismus a vyložil Weberovu koncepci sociálního jednání. Pouze účelově racionální jednání reflektuje a kalkuluje všechny tři komponenty – cíl, prostředky, vedlejší důsledky – i jejich vztahy. Pomocí pojmů legitimního řádu, smyslu a šance naznačil Havelka možný popis procedury fungování tzv. neviditelné ruky trhu.

Miloslav Petrussek připomněl Floriana Znanieckého, který (ač dnes připomínán především pro spolupráci s Williamem Isaacem Thomasem na monumentálním *Polském sedlákově*) sám sebe považoval za filozofa kultury a nikoliv za empirického sociologa. Znanieckého ústřední pojem *humanistického koeficientu*, který vyjadřuje důraz na zkušenost subjektu, se na rozdíl například od podobného a školsky opakovaného Thomasova teorému do současné sociologie neudržel. To Petruska vedlo k úvaze nad úlohou času v osudech sociologických koncepcí.

První blok konference ukončil referát Františka Znebejánka věnovaný konceptem George C. Homansa a Herberta Blumera. Po kritice parsonsové teorie, která z „člověka činí pouhou funkci systému“, se pokusili Homans i Blumer člověka do sociologické teorie navrátit. Jejich pojetí se ovšem od sebe zásadně liší. Homansův člověk je „suchopárný“ mechanismus reagující na stimuly. Taková koncepce, přestože člověka nevyčerpává zcela, je podle Homansa pro sociologii nejužitečnější. Může si vystačit s pozorováním frekvencí stimulů a frekvencí odměn. Oproti tomu Blumerův člověk zaujímá pozici interpretujícího a definujícího jedince – tvůrce smyslu. Blumerova antipozitivistická sociologie musí překonat subjekt-objektovou distanci, vidět

aktéra i jeho situaci jeho očima, a pokusit se ho tak pochopit.

Po přestávce pokračovala Zuzana Kubátová výkladem teorie symbolické směny a s ní souvisejícím pojetím jednajícího v díle francouzského sociologa Pierra Bourdieu. Přestože v kapitalistické společnosti vzniklo ekonomické pole jako pole otevřené kalkulace, zůstává teorie symbolické směny vzhledem ke své neempiričnosti univerzální teorií. Symbolická směna může být objektivně popisována jako kalkul, nicméně subjektivní clona tento kalkul zakrývá – lidé nekalkulují, nýbrž jednají podle praktické logiky. Přes koncept sociálního prostoru odhalujeme subjektivní jednání, ale dosahujeme i objektivního poznání.

Richard Jung kritizoval veškeré koncepce jednání, které, spočívající na základech německých *Geisteswissenschaften*, spatřují v činnostech člověka projevy ducha či mysli. Taková pojetí jsou legitimní v psychologii, ne však v sociologii. V sociologii jednání je nutno představu *zážitku a činu* nahradit představou *úkonu a ohlasu*. Sociologické pojetí jednání si má za svou vzít metaforu šablony, jelikož se v ní nejedná o účely, nýbrž o omezení.

První polovinu konference uzavřel příspěvek Jana Balona *Aktér a jeho pozorovatel. Subjektivní a objektivní perspektiva*. Teorie pokoušející se vyřešit problém vztahu aktéra a jeho (vědeckého) pozorovatele, které vznikaly od osmdesátých let, tento problém podle Balona spíše zatemňují. Představují totiž příliš silný koncept aktérů (jako aktivních, spontánních, reflexivních) a příliš slabý koncept (odosobněných, zvětčujících...) pozorovatelů. Odmítnutí fikce pozorovatele však přináší nebezpečí vytvoření fikce aktéra. Teprve oboustranný zájem o vysvětlení, který vychází ze zájmu o řešení problému, umožňuje navázání dialogu mezi aktérem a pozorovatelem.

Odpolední část zahájil Martin Hájek úvahou o souvislosti mezi teoriemi jednání a morálky. Pokus o zodpovězení otázky

povahy aktérství Hájek ilustroval příkladem nenarozeného plodu. Při konstrukci plodů jako aktérů, s jejich zájmy a potřebami, se matce, která se stává pouhým „přívěskem“ aktéra-plodu, aktérství ubírá. Aktérství lze tedy z pohledu např. Steva Fullera považovat za vzácný statek – nabývá-li ho někdo, někdo druhý ho ztrácí, tj. aktérství vzniká konstrukcí z již existujícího sociálního řádu, z již existujícího omezeného množství aktérství. Takové pojetí do značné míry odporuje tradičnímu sociologickému stanovisku, v němž každý aktér nabývá aktérství jaksi *ex nihilo*. Pohledněme-li též na morálnost jako na nedostatekový statek, dospějeme k paradoxnímu, až durkheimovskému závěru, že nemorální čin zvyšuje morálnost ostatních. Imperativem altruisty by tedy mělo být jednat pokud možno co nejvíc nemorálně. V závěru Hájek Fullerovu myšlenku aktérství „in medias res“ kriticky zhodnotil a vyjádřil nad předpoklady takového určení aktérství svoje pochyby založené právě na úvaze o morálním jednání.

Jako zahraniční host poté vystoupila paní Dilbar Alijevová – předsedkyně sekce sociologické teorie Slovenské sociologické společnosti. Hovořila o pojetí jednání v kontextech různých teorií jednání. V historickém přehledu zmínila Webera, Parsonse, Goffmana, Garfinkela i další a svůj příspěvek uzavřela teoriemi postmoderními, v kterých někdy individuální aktér zcela mizí. Paní Alijevová i Jiří Šubrt vyjádřili přání další spolupráce mezi oběma teoretickými sekcemi, která by mohla v budoucnu nabýt podoby společně pořádané konference.

Jiří Kabele prezentoval svůj vlastní teoretický pokus o řešení jednoho z trvalých témat sociologie, totiž uchopení jednání jako strukturovaného, zároveň však strukturujícího. Známa Giddensova teorie strukturace podle Kabeleho vždy nakonec selhává při pokusu postihnout úlohu aktéra v případě diskontinuity struktur. Kabele vysvětlil, jak používá pojmu *herních rám-*

ců, kterými aktéři překrývají neurčitost a v kterých provádějí své volby. Stabilita je zaručena, protože koordinační náklady na změnu herního rámce bývají větší než náklady na přizpůsobení se stávajícímu. V době velkých strukturních přeměn, jakou byly například události roku 1989, nahrazují herní rámce velká vyprávění. K rozboru institucionalizace je tudíž nutno přidat rozbor narativizace.

Poslední blok začal příspěvkem Idy Kaiserové: *Žánr fantasy jako případ kolektivní akce: nosné a neúnosné analogie*. Kaiserová vyšla z Olsonovy definice kolektivní akce jako jakékoliv akce vedoucí k získání kolektivního statku a osvětlila pojem *freeriderů*, to jest těch, kteří takový statek spoluužívají, ale nepodílí se aktivně na jeho vytváření a udržování. Jako příklad uvedla kolektivní statek českého jazyka, jenž je ničen laciným nekvalitním dabingem zahraniční filmové a televizní produkce a na jehož ochranu se staví jen jisté specializované spolky. Česká veřejnost stojí spíše stranou a těží z jejich obranářských akcí. Izomorfni situaci můžeme dle Kaiserové nalézt ve fantasy literatuře, kde se k ochraně vlastního světa proti síle zla postaví společenství malých hrdinů.

Konferenci uzavřel společný referát Markéty Braun Kohlové a Jana Urbana. Představili posluchačům *teorii plánovaného chování* a svoje zkušenosti s její aplikací ve výzkumu environmentálních otázek. Teorie plánovaného chování rozvíjí teorii racionální volby a vychází ze syntetického modelu pro analýzu chování a jeho determinant v různých kontextech. Výhody této teorie i možnou teoretickou a metodologickou kritiku ilustrovala Braun Kohlová na výzkumu preferencí dopravních prostředků.

Závěrečného slova se ujal opět Jiří Šubrt. Poděkoval všem posluchačům za účast a přednášejícím za podnětné příspěvky. Upozornil nejen na plánovaný sborník, který zahrne prezentované i další příspěvky, ale i na další připravované akce sekce

teoretické sociologie. Půjde o říjnové kolokvium *Historická sociologie a civilizacionistika* a o konferenci věnovanou sociálnímu konstruktivismu, chystanou na konec listopadu.

Jakub Mareš

Konference České demografické společnosti (ČDS) – Regionální demografie

Olomouc, 23.–24. 5. 2007

Konference *České demografické společnosti* (ČDS) s podtitulem „Regionální demografie“, se konala 23. a 24. května 2007 na půdě Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Tato konference, která se ve svém 37. pokračování zaměřila na okruh problémů spojených s vývojem obyvatelstva v územních celcích menších, než jsou celky představované jednotlivými státy, byla za poslední léta jedním z nejvýraznějších pokusů o změnu v rámci České demografické společnosti.

ČDS byla založena v roce 1964 jako zájmové dobrovolné sdružení badatelů, kteří se věnují demografické a příbuzné problematice.

Mezi avizované změny patřilo i to, že se demografové a ostatní odborníci sešli mimo hlavní město, a nikoli jen na jeden den, ale na dva dny plně věnované demografii. Konference se zúčastnilo okolo sta demografů, statistiků a odborníků z příbuzných oborů. Úvodní slovo patřilo profesorce Jitce Rychtaříkové a Ing. Vladimíru Poláškoví, který byl zástupcem jak Českého statistického úřadu, tak olomouckých organizátorů konference, kteří kromě bezchybné organizace připravili i doprovodnou poznávací část města Olomouce. Do programu konference bylo zařazeno celkem třicet příspěvků, z nichž dvacet osm je v plném znění součástí elektronické publikace. CD se sborníkem bude přílohou 49. ročníku čísla 4 časopisu *Demografie*.

Konference byla rozdělena do 6 tematických bloků. První z nich byl věnován problematice „Regionální diferenciace obyvatelstva v minulosti“. První příspěvek přednesla Ludmila Fialová – shrnula v něm vývoj obyvatelstva českých zemí po třicetileté válce, který byl diferencován zejména díky rozdílům v hospodářském vývoji. Početně rychleji rostlo obyvatelstvo v protoindustriálních oblastech zvláště na severu Čech a ve Slezsku a nejméně se zvyšoval počet obyvatel v chudších zemědělských oblastech, zvláště v jižních a jihozápadních Čechách. Další diferenciální faktory uvedené Fialovou byly mortalitní krize, které postihovaly jednotlivé kraje různou silou v odlišných časových horizontech, ať již to byly přímo morové epidemie nebo důsledky válek v polovině 18. století. Josef Grulich vystoupil se svým příspěvkem o demografickém vývoji jižních Čech v 17. a 18. století. Vladimír Balcar uzavřel blok příspěvkem s názvem „Obyvatelstvo měst v České republice v letech 1869 a 2001“. Balcar konstatoval, že v České republice byl, stejně jako jinde v Evropě, zaznamenán dlouhodobý trend přesunu obyvatelstva do měst. Tato skutečnost byla dokumentována na konkrétních datech ze sčítání lidu v letech 1869 a 2001. Z hlediska velikostních skupin obcí byl průměrný republikový přírůstek obyvatelstva 35,2% překročen ve skupinách obcí nad 5000 obyvatel.

Druhý blok byl zaměřen na regionální diferenciaci zdravotního stavu a úmrtnosti a otevřel jedno z velmi aktuálních témat. Byl zahájen příspěvkem Kryštofa Zemana z Českého statistického úřadu „Naděje dožití při narození v okresech České republiky v letech 1981–2005 podle údajů Českého statistického úřadu“. Zeman analyzoval mezikresní rozdíly v úmrtnostních poměrech pomocí ukazatele naděje dožití při narození. Poskytl určitou typologizaci okresů z hlediska úrovně naděje dožití žen a mužů a předložil některé hypotézy příčin regionálních rozdílů, kde upozornil na skutečnost, že je celá řada faktorů,